

FORHISTORISK ARKÆOLOGI
SOMMEREKSAMEN 2005
BACHELORUDDANNELSE
PRØVE NR. 8 – BACHELORPROJEKT
VED VEJLEDER: JØRGEN LUND
34,83 NORMALSIDER OG 12 FIGURER.

TITEL: EN VURDERING AF DE MULIGE FORBINDELSER MELLEM SYDSKANDINAVIEN OG SÎNTANA DE MURES- OG ÈERNJACHOVKULTURERNE.

HENRIETTE ROUED OLSEN
ÅRSKORTNUMMER: 20031216

Forsidebillede: Kort over Wielbark- og Sântana de Mures/Èernjachovkulturens placering og udbredelse (Kokowski 1999a:Abb. 14; Heather & Matthews 1991).

ENGLISH ABSTRACT

The purpose of this assignment is to examine the possible cultural connections between South Scandinavia and the Sântana de Mures/Èernjachov culture where the latter is known in the period C₂ to D₁ (corresponding to AD 270-410).

It is clear that there are cultural connections present between South Scandinavia and the Wielbark culture in North Poland in the late roman iron age. The migration from the Wielbark culture to the area north of the Black Sea, creating the Sântana de Mures/Èernjachov cultures is also reasonably evident, and both cultures can be associated with the Goths known from literary sources.

The archaeological sources that have been examined, such as facet cut-glass, iron combs and rosette fibulas, also clearly show cultural connections. But again the problem is to determine, how the connections have taken place.

In the assignment the three central schools of archaeology are presented with each their interpretations of cultural connection. I attach importance to an individualized interpretation. But in the end the archaeological sources aren't significant enough, to make any assumption about what kind of cultural connections have taken place.

1. INDLEDNING	4
2. KRONOLOGISYSTEM	4
3. KULTURBESKRIVELSER	5
3.1. SKANDINAVIEN OG IMPORT/EKSPORT I ROMERSK JERNALDER	5
3.1.1. <i>Samfundsorganisation</i>	5
3.1.2. <i>Handel</i>	6
3.2. SÎNTANA DE MURES/ËERNJACHOVKULTUREN I ROMERSK JERNALDER	7
3.2.1. <i>Historiske og arkæologiske kilder</i>	7
3.2.2. <i>Samfundsorganisation</i>	7
3.2.3. <i>Håndværk og handel</i>	8
3.3. SÎNTANA DE MURES/ËERNJACHOVKULTURENS BAGGRUND I WIELBARKKULTUREN	8
3.4. GOTERNE	10
3.5. KONTAKT I ANDRE PERIODER	11
3.6. DELKONKLUSION	12
4. OVERSIGT OVER GENSTANDSMATERIALE	13
4.1. BRUG AF UDBREDELSESKORT TIL AT FORKLARE KULTURFORBINDELSER	13
4.2. FACETSLEBNE GLAS	13
4.2.1. <i>Glastyper</i>	13
4.2.2. <i>Produktionssteder</i>	17
4.3. JERNKAMME	18
4.4. ROSETFIBLER	19
4.5. ÅRSLEVGRAVEN	20
4.6. LETCANI GRAV 36	21
4.7. TOLKNING AF GENSTANDENE / DELKONKLUSION	21
5. VURDERING AF KULTURFORBINDELSESTEORIER	22
5.1. KULTURHISTORISK ARKÆOLOGI OG KULTURFORBINDELSER	22
5.1.1. <i>Invasionsmodeller</i>	24
5.1.2. <i>Migrations- /diffusionsmodeller</i>	25
5.2. PROCESSUELISME OG KULTURFORBINDELSER	25
5.2.1. <i>Økonomiske forbindelser</i>	26
5.2.2. <i>Befolkningspres /flytning af håndværkere</i>	26
5.3. POSTPROCESSUELISME OG KULTURFORBINDELSER	27
5.3.1. <i>Exogami</i>	28
5.3.2. <i>Lejesoldater</i>	28
5.4. DELKONKLUSION	29
6. FREMTIDENS TOLKNING AF KULTURFORBINDELSER	30
6.1. DET SUBJEKTIVE DILEMMA	30
6.2. ARKÆOLOGER I EN GLOBAL VERDEN	31
6.3. DEN INDIVIDUELLE TOLKNING	32
6.4. HVAD KAN VI SÅ KONKLUDERE?	32
7. KILDEKRITIK	33
8. KONKLUSION	34
9. LITTERATURLISTE	37

1. INDLEDNING

Opgavens formål er at vurdere de mulige kulturforbindelser mellem Sydsandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, hvor sidstnævnte kendes i perioden C₂-D₁ (omkring 270 – 410 e.kr.).

Opgavens første del vil være en kort beskrivelse af de to kulturer, som vil lægge vægt på de områder, der kan belyse vurderingen af kulturforbindelserne. Jeg vil belyse Sîntana de Mures/Èernjachovkulturens baggrund i Wielbarkkulturen, fordi det kan have betydning for forbindelserne til Sydsandinavien. Den historiske kendte gotergruppe har også betydning i denne sammenhæng, og denne betydning vil blive beskrevet nærmere. Til sidst i dette afsnit vil jeg give et kort rids over kontakt mellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien i perioderne før og efter yngre romersk jernalder.

I opgavens andet store afsnit vil jeg give en oversigt over det genstandsmateriale, som formodes at kunne belyse kulturforbindelserne. Der er flere genstandstyper, som kunne bruges, blandt andet; berlockformet ravperler, flere fibeltyper, benkamme og smykker. Jeg har udvalgt tre genstandsgrupper; facetslebne glasbægre, jernkamme og rosetfibrer, som jeg undersøger med fokus på udbredelse, datering og produktionssteder. Derefter vurderer jeg en grav fra hver kultur, hvor der er tegn på forbindelser mellem kulturerne. De udvalgte grave er Årslevgraven på Fyn og Letcani grav 36 i Nordøstrumænien.

Jeg vil i den sidste del af opgaven gennemgå forskellige tolkningsforsøg over kulturforbindelserne mellem Skandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. De skal selvfølgelig ses i et kildekritisk lys, men vil også blive indplaceret i europæisk historie. Samtidig vil jeg forsøge at indplacere dem i arkæologiske teorimodeller for at få et overblik over, hvorfor netop nogle tolkningsmuligheder har vundet indpas i bestemte tidsrum

I det sidste afsnit „fremtidens tolkninger af kulturforbindelserne“ vil jeg give mit eget bud på, hvordan jeg vil vurdere kulturforbindelser generelt og specifikt i forhold til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien.

2. KRONOLOGISYSTEM

I opgaven har jeg valgt at bruge Birger Storgaards udgave af kronologien i det østlige Mellem- og Sydøsteuropa. Han har sammensat den på baggrund af J. Tejral og V. Bierbrauers kronologiske studier suppleret af K. Godlowski, R. Harhoiu og I. Ionita (Storgaard 1997: 9). For den Skandinaviske kronologi har jeg valgt Ulla Lund Hansens udlægning i hendes afhandling fra 1987. Periode B svarer til ældre romersk jernalder, periode C svarer til yngre romersk jernalder og periode D svarer germansk jernalder.

Storgaard 1997:9**Hansen 1987:30***Det østlige Mellem- og Sydøsteuropa**Skandinavien / Nordeuropa*B₁: 1-80 e.kr.B_{1a}: 1-40 e.kr.B_{2a}: 80-120 e.kr.B_{1b}: 40-70 e.kr.B_{2b}: 120-160 e.kr.B₂: 70-150/60 e.kr.B₂-C₁/C_{1a}: 160-200/30 e.kr.B₂/C_{1a}: 150/60-200 e.kr.C_{1b}: 220/30-260/70 e.kr.C_{1a}: 150/60-210/20 e.kr.C₂: 260/70-300 e.kr.C_{1b}: 210/20-250/60 e.kr.C_{3a}: 300-340/50 e.kr.C₂: 250/60-310/20 e.kr.C_{3b}: 340/50-370/80 e.kr.C₃: 310/20-400 e.kr.D₁: 370/80-400/10 e.kr.D_{2a}: 400/10-420/30 e.kr.D_{2b}: 420/30-440/50 e.kr.D₃: 440/50-480/90 e.kr.**3. KULTURBESKRIVELSER****3.1. SKANDINAVIEN OG IMPORT/EKSPORT I ROMERSK JERNALDER****3.1.1. Samfundsorganisation**

Skandinavien i yngre romersk jernalder var et område midt i en brydningstid. Anders Kaliff finder det sandsynligt at Skandinavien var delt op i flere mindre etniske grupper, hvoraf kun nogle af grupperne havde kontakt til kontinentet (Kaliff 2001: 43ff). Birger Storgaard beskriver også Skandinavien som et kludetæppe. Ifølge ham voksede en del af de aristokratiske dynastier frem i denne periode, og deres succeskriterier var kontakt til Romerriget og den ikke-romerske del af Europa. Dette kan aflæses i magtkoncentrationerne i form af koncentrationer af import og andre luksusvarer.

I den første del af yngre romersk jernalder domineres Sydsandinavien af en magtkoncentration på Sydøstsjælland (Stevnsområdet). Denne koncentration tyder på gode kontakter med Romerriget, hvorfra en del importgenstande er kommet. Koncentrationen aftager i anden halvdel af 3. årh. e.kr., men forsvinder næppe helt (Jørgensen *et al.* 2003:108ff).

I yngre romersk jernalder skete der et skift i samfundet. Gårdene blev nu større selvstændige enheder, som stadig grupperede sig i landsbyer. Fra dette tidspunkt kendes også handels- og håndværkspladser, som et alternativ til landbruget. Samtidig var det at være soldat sandsynligvis blevet et regulært erhverv

(Jørgensen *et al.* 2003:109). Det er meget sandsynligt at flere skandinaverne kæmpede som professionelle soldater i Romerriget og for de ikke-romerske grupper. Men på trods af en væsentlig urolig periode, forsvandt våbengrave næsten i yngre romersk jernalder (Ravn 2003:27, 63).

I anden halvdel af 3. årh. e.kr begyndte de store koncentrationer af import og dermed magt også at komme til Sydøstfyn (Gudmeområdet). Gudmeområdet blev sandsynligvis det nye magtcentrum. Det kunne tyde på at Fyn hovedsageligt havde kontakter til mellemtytske aristokratier og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Det vil sige en mere sydøstlig, ikke-romersk kontakt (Hansen 1994:32ff; Jørgensen *et al.* 2003: 119ff).

Om det var Fyn eller Sjælland, der havde de bedste kontakter i yngre romersk jernalder, og hvem der havde mest magt, er et uklaret spørgsmål. Til gengæld bliver det diskuteret meget i arkæologiske kredse. Der er nok en tendens til personlig interesse som det mest magtfulde. Men i spørgsmålet om kontakterne til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, er der nok en tendens til at koncentrationerne er størst på Fyn (Storgaard 1997).

3.1.2. Handel

I Skandinavien er der fundet en del grave med et indhold af specielle buede knive til at ordne læder og pels. Handel med disse varer menes at have været vigtig, og en teori er, at efterspørgslen har været stor hos den romerske hær ved Limes. Denne handel kendes også fra Jordanes „Getica“ og forbindes ofte med det østlige og midterste Sverige (Kaliff 2001: 43ff). Her indvender Jesper Hansen, at der var huder i lokalområdet omkring Limes, hvor den romerske hær også foretrak at købe dem. Dermed har det næppe haft en stor betydning som eksportvare fra Skandinavien¹.

Ulf Näsman er enig og tror overhovedet ikke på, at Romerriget har importeret dagligdags varer fra Skandinavien. Tværtimod er det mere sandsynligt at Romerriget eksporterede til grænseområderne. Grænsehandel var kun et politisk spørgsmål og bestemt ikke en nødvendighed for Romerriget. De handlede luksusvarer med de germanske stammer for at styre politiske venskaber med de venligsindede germanske stammer (Näsman 1984:93ff).

Birger Storgaard foreslår, at handelen med Romerriget har fokuseret på luksusvarer som rav. Efter markomanerkrigene skulle handlen fra den sydøstlige baltiske kyst være aftaget, og det foreslås at handlen nu styres af sydsandinaviske dynastier. Flere fund skulle understøtte, at det baltiske område orienterede sig mere imod Sydsandinavien i denne periode (Jørgensen *et al.* 2003: 118).

¹ Cand Mag. Jesper Hansen holdte forelæsning på Forhistorisk Arkæologi, Aarhus Universitet den 17.11.2004. Gennemgang af hans ideer stammer fra undertegnede egne notater.

3.2. SÎNTANA DE MURES/ËERNJACHOVKULTUREN I ROMERSK JERNALDER

3.2.1. Historiske og arkæologiske kilder

Ifølge de skriftlige romerske kilder blev området Dacien i det nuværende Rumænien indlemmet i Romerriget som provins i 107 e.kr. I 270'erne e.kr. trak romerne sig tilbage for de fremadpressende gotere som nu indvandrede til området. Goterne blev i området til 380'erne e.kr., hvor de vandrede længere vestpå ind i Romerriget presset af hunnernes fremdrift (Diaconu 1975).

I de nyere arkæologiske kilder kendes denne goterkultur som Sîntana de Mures/Ëernjachovkulturen. Grunden til at den først kendes som de to kulturer: Sîntana de Mures kulturen i Rumænien og Ëernjachovkulturen i Ukraine skyldes sandsynligvis Ukraines tidligere indlemmelse i Sovjetunionen, og den dermed skabte barriere som nødvendiggjorde to adskilte kulturer. Det er også blevet forslået af Herwig Wolfram at den østlige Ëernjachovkultur kan identificeres med en tidlig udgave af Ostrogoterne og Sîntana de Mures kulturen med Visigoterne, som kendes i Europa i germansk jernalder (Storgaard 1997:12; Wolfram 1990:24). Men det er vist at strække de historiske kilder for langt, det ikke kan konkluderes, hvor tidligt denne opdeling fandt sted.

3.2.2. Samfundsorganisation

Sîntana de Mures/Ëernjachovkulturen kendes i Rumænien, Moldavien og Ukraine fra omkring 260/70 til 400/10 e.kr (C₂-D₁). Ifølge de arkæologiske kilder fortsætter kulturen op til omkring år 400e.kr., og sluttede ikke pludselig da hunnerne rykkede frem (Heather & Mathews 1991:56). Det kan tænkes at goterne var en stærk elite, der styrede området. Da de presses vestpå, kunne en stor del af lokalbefolkningen være blevet tilbage og holdt nogle af de gotiske traditioner ved live i en generation, inden de helt blev integreret i hunnernes traditioner.

Sîntana de Mures/Ëernjachovkulturen er karakteriseret ved beboelse langs de store floder; Dnieper, Dniester, Prút og Donau, samt flere mindre floder og dalstrøg. Selve beboelsen findes ofte i form af 2-3 skibede langhuse med stald i den ene ende, ofte liggende i parallelle linjer og gerne i større landsbyer. Omkring beboelsen fandtes der nedsunkne huse, keramikværksteder og overdækker til dyr. Agerbrug og kvæghold har spillet en stor rolle i dette samfund. Der har i flere omgange været forslag om, at enten kvæghold eller agerbrug spillede en dominerende rolle, men når det kommer til stykket, så har begge dele nok været lige vigtige (Heather & Mathews 1991: 57ff; Ravn 2003:58).

Begravelseskulturen er meget lig den vi kender i Sydsandinavien på dette tidspunkt, med en blanding af jordfæstegrave og brandgrave. Dog dominerer jordfæstegravene her i forhold til Sydsandinavien, hvor brandgrave dominerer. Gravene i begyndelsen af kulturen er oftest nord-syd

orienteret, og senere ses der en tendens til vest-øst orienterede grave. (Näsman 1988: 130). Gravgaver kendes bedst i form af drejet eller håndlavet keramik, benkamme, enkelte jerngenstande, glasbægre, glasperler og smykker, og der er meget sjældent våben i gravene (Heather og Mathews 1991:57ff).

3.2.3. Håndværk og handel

På flere pladser kendes der jernudvinding, men som i Sydsandinavien er det i kombination med agerbrug og ikke en stor selvstændig industri. Håndværk inkluderede bearbejdning af både jern og bronze. Det er svært at sige, om pladsen Sinicy i Ukraine er tegn på et center med jernudvinding og produktion, eller om det bare er en lokal gårdproduktion, som bliver afspejlet, på samme måde som det kendes i Vestjylland. Samtidig har området overtaget glasproduktion som håndværk fra romerne. I områdets glashytter blev der produceret kraftige bægre med indsløbne facetter, som blev eksporteret til store dele af det ikke-romerske Europa (Heather & Mathews 1991: 57ff; Näsman 1988:127; Ravn 2003:58). Produktion af keramik kendes også bedst som lokale håndværk, men det tyder på, at der var en mere specialiseret keramikproduktion af drejet keramik.

I Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen kendes også centerfænomenet. Der identificeres, på baggrund af landskabsudnyttelse, befæstede strukturer og litterære kilder, op til seks centre. Disse skulle efter sigende indeholde granitmure, spor efter glasvinduer og forskellige værksteder (Ravn 2003:63f).

Generelt kan hele den ikke-romerske del af Europa sammenlignes på baggrund af ligheder i beboelse, subsistensøkonomi, centerdannelser, begravelser og dermed også social struktur, samt blandingen af jordfæstegrave og brandgrave (Ravn 2003:132f).

3.3. SÎNTANA DE MURES/ÈERNJACHOVKULTURENS BAGGRUND I WIELBARKKULTUREN

I dag accepteres Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen som en kultur, der er opstået som syntese mellem gotiske impulser fra Wielbarkkulturen i det nordlige Polen og den tilstedeværende Dacienkultur. Andrzej Kokowski har lavet en relativ kronologi over denne udvikling fra det nordlige Polen til Sortehavet

I ældre romersk jernalder kendes Wielbarkkulturen i området omkring Gdansk i det nordlige Polen. Fra perioderne B₂/C₁ – C_{1b} (omkring 160-270e.kr.) kan Wielbarkkulturens karakteristika følges mod sydøst gennem den såkaldte Przeworsk-kultur i Mellempolen og ind i den nordvestlige del af det nuværende Ukraine. Wielbarkkulturen fortsætter i det nordlige Polen op til D₁ (germansk jernalder). Til gengæld dækker Wielbarkkulturen i C_{2a} (fra omkring 270e.kr.) ind over den begyndende Èernjachovkulturs område i det nordlige Ukraine. Derefter sker der ikke en yderligere ekspansion af Wielbarkkulturen,

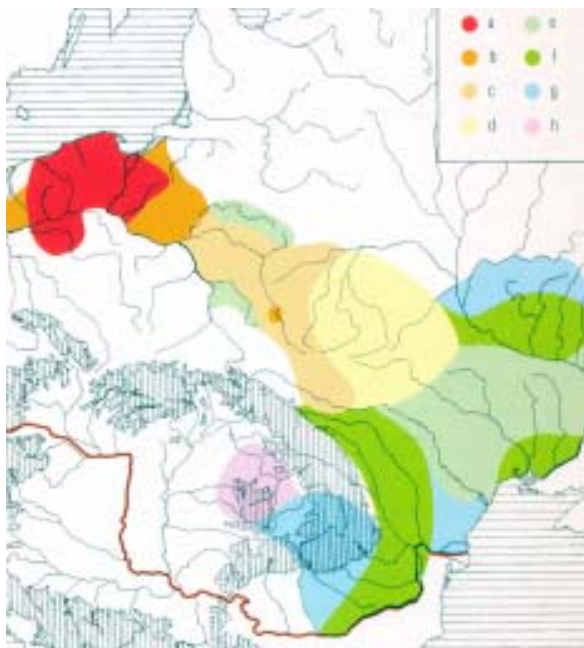

Fig. 1: Oversigtskort over Andrzej Kokowskis zonedeling af goternes kolonisation af Sydøsteuropa. A: Wielbarkkulturens udbredelse i B, B-E: omfang af migrationen i henholdsvis B/C, C_{1a}, C_{1b} og C_{2a}. F-G: omfang af Sântana de Mures/Èernjachovkulturen i henholdsvis C_{2b} og C₃/D₁ (Kokowski 1999: Abb. 159).

men spor efter den nye Èernjachovkultur dukker op i det ukrainske område, og flere Wielbarkinspirerede genstande findes i C₂ og C₃ helt ned i det sydlige Ukraine. Lidt senere ekspanderer kulturen imod sydvest og bliver til det, der kendes som Sântana de Mureskulturen. Der er næppe stor forskel på Sântana de Mures- og Èernjachovkulturen, og tilsammen kendes de som Sântana de Mures/Èernjachovkulturen (Heather 1996:38; Kokowski 1999b).

Wielbarkkulturens ekspansion sydøstpå sker gennem Przeworsk-kulturens område (ofte sat i forbindelse med vandalerne). Ekspansionen er næsten samtidig med Markomanerkrigene (167-180e.kr.), og det er meget sandsynligt, at der er en forbindelse mellem de to fænomener. Men spørgsmålet er, om goternes fremrykning sydovert fik presset vandalerne ind imod det romerske grænseområdet og dermed skabte

urolighederne, eller om goterne rykkede ind i et tomrum skabt af, at vandalerne var draget i krig (Heather 1996:35).

Sântana de Mures/Èernjachovkulturen er sandsynligvis inspireret meget af Wielbarkkulturen. Det kan betragtes i gravskik, håndlavet keramik, arkitektur og metalsager, som ligner fund fra Wielbarkkulturens hovedområde længere nordpå. Det har også været påpeget, at nedsænkede huse var meget almindelige i den tidligere Dacienkultur. Langhusene med stald i en ende, som først kendes i Sântana de Mures/Èernjachovkulturen, skulle så være et nordeuropæisk træk (Heather og Mathews 1991:58).

Sântana de Mures/Èernjachovkulturens gravpladser indeholder en blanding af jordfæstegrave og brandgrave, og dette har været argument for to forskellige etniske grupper, der har levet side om side. Dette argument kan næppe bruges, idet tilstedeværelsen af disse to gravtyper på samme gravpladser også kendes fra Wielbarkkulturen og Skandinavien (Storgaard 1997: 17). Et karakteristisk træk i Wielbarkkulturen er, at mandsgravene næsten ikke indeholder våben og dette træk genfindes på Sântana de Mures/Èernjachovkulturens gravpladser. Kvindernes påklædning og symbolanvendelse kan også sammenlignes. Derfor kan det konkluderes, at sociale normer og tro i form af kvindebeklædning og

gravritualer til en vis grad har været fælles for Wielbarkkulturen og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen er næppe en videreudvikling af Wielbarkkulturen, idet kulturen også indeholder nye træk og træk fra den tidligere Dacienkultur. Drejet keramik var kendt i lokalområdet før Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, og er sandsynligvis inspireret af Romerriget, dengang området var den romerske provins Dacien (Näsman 1988:128; Storgaard 1997:13).

Mange forskere er i dag overbeviste om, at der er tale om en migration af en mængde mennesker fra det nordlige Polen til Sortehavsområdet, som med sig har bragt nogle nye impulser. Ifølge Heather er der følgende grunde til, at konkludere dette:

- Der bliver op gennem de to første århundreder flere og flere Wielbark pladser, men intensiteten forsvinder omkring 3. og 4. århundrede i det nordlige Polen.
- De elementer, der findes fra Wielbarkkulturen i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, er ikke bare i form af enkelte genstande men i form af tro og normer.
- Litterære romerske kilder oplyser om en gruppe mennesker, der kalder sig gotere, som migrerer fra det nordlige Polen til det nordlige Ukraine på samme tidspunkt som Wielbarkkulturens formodede migration.
- Ifølge andre kilder, var det goterne, som pressede Romerne ud af deres provins Dacia omkring år 270e.kr.
- I de litterære romerske kilder kendes goterne også i Ukraine og Rumænien i 4. årh., før de bliver presset vestover af hunnerne og ind i Romerriget (Heather 1996:22ff).

3.4. GOTERNE

Goternes historie og tilknytning til det arkæologiske materiale er i stor grad præget, af en overleveret tekst skrevet af Jordanes i 550 e.kr. i Konstantinopel: „Origins and Acts of the Goths“ eller „Getica“.

Jordanes skrev dokumentet, på baggrund af mundtlige gotiske traditioner og dokumentet „Gotisk Historie“ skrevet af den romerske senator Cassiodorus fra 520 e.kr. til den ostrogotiske konge Theoderic den Store. „Getica“ har frembragt tre hovedideer:

- At goterne oprindeligt kom fra Skandinavien, migrerede til det nordlige Polen og senere sydpå til Sortehavet.
- At der fra det 3. århundrede var to gotiske grupper: Ostrogoterne og Visigoterne
- At disse to grupper blev ledet af to royale familier: Balthierne og Amalerne.

I moderne arkæologi menes der ikke, at disse tre ideer er den fulde sandhed, men at de dog kræver deres plads i diskussionen om goterne (Heather 1996: 9f).

Der er grund til at associere både Wielbark og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen med goterne og andre germanske grupper i de første fire århundreder e.kr. (Heather 1996:19). Goterne kendes som militær magt i 4. århundrede i området mellem Donau og Don. Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen kendes arkæologisk i sen 3. århundrede og fuldt ud i 4. århundrede i samme områder, og derfor er det ikke til at undgå at sammenligne de to fænomener.

I det nordlige Polen kendes Wielbarkgruppen som et arkæologisk fænomen i en tidlig fase fra B2. Omkring dette område placerer nogle litterære kilder, blandt andet Tacitus, goterne. I den senere fase af kulturen spredes genstande, der karakteriserer kulturen, over større og større områder, for til sidst at ende i det nordlige Ukraine (Heather 1996:21).

Wielbark kulturen spredte sig ind i den nordvestligste del af det område, hvor Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen udsprang. Fordi de litterære kilder placerer goterne i begge områder på det rette tidspunkt, kan der antages, at begge arkæologiske grupper kan associeres med goterne.

Heather foreslår, at grunden til, at goterne, som gruppe ikke er særlig kendt i Romerrigets litteratur i de første århundrede e.kr., er fordi, de var så langt væk fra Romerrigets grænser. Men goterne har nok været meget aktive i intergermansk politik (Heather 1996:32f).

Til gengæld er det mere tvivlsomt, om Skandinavien kan inddrages i dette gotiske fællesskab, men dette vil blive behandlet i afsnit 5.1.

3.5. KONTAKT I ANDRE PERIODER

Det tyder på, at Skandinaviens forbindelser med det sydøstlige Europa kan spores længere tilbage end romersk jernalder. I den sene bronzealder kan der også påvises en udvekslingsrute, der går sydøst over gennem det polske område (Kaliff 2001:54ff).

I førromersk jernalder har kontakterne sandsynligvis været længere nede i Sydøsteuropa. Især halseringe, berlokker og ansigtsmaskerne på Öland og Gundestrupkaret viser en forbindelse til den keltiske-thraciske område. I sen førromersk jernalder kommer der smykker og nyt ornamentik til Skandinavien, som kunne tyde på en forbindelse til det østlige Middelhavs- og Sortehavsområde (Kaliff 2001: 59). Det foreslås også, at Gundestrupkedlen blev produceret i Balkan, og at forbindelserne mellem Danmark og Balkan i førromersk jernalder er skabt af kimbrernes formodede sydøstlige migration, som en korridor til det keltiske-thraciske område (Kaul og Martens 1995:153f).

Andrzej Kokowski fokuserer på periode C_{1b} (omkring 210-250e.kr.), og de glaspokaler som findes af Eggers type 189, hvoraf der kendes 23 fund i Sydskandinavien, det nordlige Polen og i det nordlige Ukrainske område. Han udfordrer den almindelige opfattelse af, at disse glas blev produceret i Kölns

værksteder. Måske kom de i virkeligheden fra det sydøstlig Europa. De fleste af disse pokaler kan ifølge Ulla Lund Hansen dateres til C_{1b} (omkring 150-250e.kr.), og blev derfor spredt over et stort område rimeligt hurtigt. Fibeltyper, som armbrøstfibler med ekstrem høj nåleholder (Almgrens type 196 og 219), kan også vise en tidlig kontakt i C_1 mellem Skandinavien og området mellem Vistula og Dniestr. Andrzej Kokowski mener at eksport fra Sortehavsområdet til Skandinavien kendes ret tidligt, men at eksport fra Skandinavien til Sortehavet først kendes efter goternes fremrykning til Sortehavet i C_{2b} (Kokowski 2004:36ff).

Det tyder også på, at kontakten mellem Skandinavien og Sydøsteuropa blev vedligeholdt op i germansk jernalder. Hunnernes ankomst til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturens område bevirkede ikke, at kontakten blev brudt. De koniske bægre med indslebne facetter eller spidsovaler (type C i afsnit 4.2.) var samtidig med de sidste cylindriske bægre med slebne ovaler og rondeller (type A i afsnit 4.2.) og fortsatte op i 5. århundrede med at blive eksporteret til de Skandinaviske områder (Näsman 1984:97f).

3.6. DELKONKLUSION

Der er en hel del punkter, hvormed Sydsandinavisk kultur i yngre romersk jernalder kan sammenlignes med Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Gravskikken, samfundsstrukturen og håndværk har mange lighedspunkter. Samtidig er der mange muligheder for, at dele af befolkningen i Sydsandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen skulle have kendt hinanden.

Det anses for meget sandsynligt, at Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen rent faktisk har en forbindelse til Wielbarkkulturen i det nordlige Polen. Det er også i mine øjne sandsynligt at der efter Andrzej Kokowskis relative kronologi skete en migration/diffusion fra Wielbarkkulturen. Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen der først kan spores i det nordlige Ukraine fra perioden C_2 (omkring 270 e.kr.), kendes arkæologisk i det meste af Ukraine, Moldavien og Rumænien mellem floderne Donau og Don indtil omkring år 400 e.kr. (D_1) Derfor er det meget forsvarligt at sammenholde den arkæologiske Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen med den historiske gotiske kultur. Det samme gælder for den arkæologiske Wielbarkkultur.

Kulturforbindelser kendes mellem Sydsandinavien og det nordlige Sortehavsområde i gennem en stor del af jernalderen. Derfor er det nok mere relevant, at se på hvilke specifikke forbindelser, der kunne være tale om i perioden C_2 - D_1 (omkring 270-410e.kr.), hvor Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen kendes. Glasvarer er måske allerede eksporteret fra det nordlige Sortehavsområde både før og efter Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen kendes. Til gengæld kendes der ikke umiddelbart noget

sydskandinavisk materiale i det nordlige Sortehavsområde før Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Måske er der tale om nye former for forbindelser, som indledes i yngre romersk jernalder.

4. OVERSIGT OVER GENSTANDSMATERIALE

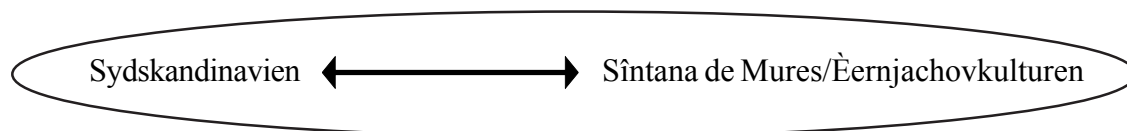
4.1. BRUG AF UDBREDELSKORT TIL AT FORKLARE KULTURFORBINDELSER

Udbredelseskort er en traditionel kulturhistorisk metode, som bliver brugt til at genfinde kultur ud fra kulturkredsteorien (se nærmere i afsnit 5.1.). Jeg har valgt at bruge metoden alligevel, fordi det er en enkel og nem måde at danne sig et overblik over et materiale. Genstandene behøver ikke behandles, som om de afspejlede etniske grupper. Jeg vil bruge udbredelseskort til at erkende, om hvad slags forbindelser, der kan være tale om mellem kulturerne.

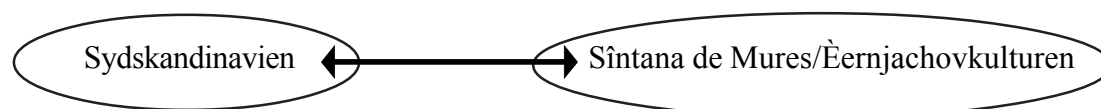
Et hovedprincip i udbredelseskort er, det område hvor genstandstypen kendes tidligst, sandsynligvis er det område hvor genstandstypen stammer fra eller bliver produceret.

For at forklare kulturforbindelserne gennem det materiale der er til rådighed, har Storgaard defineret nogle niveauer. Dem vil jeg bruge til at tolke materialet med.

- Et banalt niveau hvor Skandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen er del af et større fællesskab. Genstandsspredningen er i hele området fra Skandinavien til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. På figurene repræsenterer cirklen genstandstypens udbredelse.

- Et niveau med direkte forbindelser, hvor genstandstypen kun findes i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Skandinavien uden mellemlid (Storgaard 1997: 19).

4.2. FACETSLEBNE GLAS

4.2.1. Glastyper

Import af fremmede genstande skifter væsentlig karakter i slutningen af 4. århundrede (C). Fra dette tidspunkt indeholder det gravlagte udstyr meget mindre import og især meget færre bronzegenstande. Glas dominerer nu importen. Dette kan sammenlignes med kontinentet, hvor især bronze stort set forsvinder fra gravudstyret (Storgaard 1990: 50).

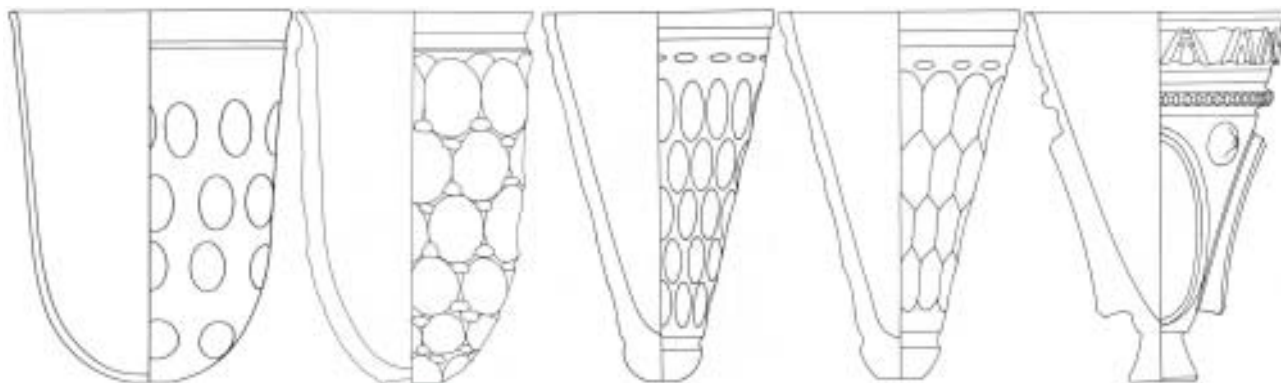

Fig. 2: Glas af type A, type B, to glas af type C og glas af type D (Straume 1987)

Meget af det glas, der findes i denne periode, er facetslebne bægre i flere varianter. De kendes hovedsageligt som tykvæggede, cylindriske eller koniske bægre med slebne ovaler og facetter. Farverne er lys til mørke grønlig og i enkelte tilfælde violette (Näsman 1984:49f; Rau 1972:124). Der findes flere kilder til dette glasmateriale, og alle har valgt at lave deres egen opdeling. Derfor har jeg valgt min egen opdeling, som tager udgangspunkt i de grupper, der måske kan sige noget om forbindelserne mellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien.

A. (Eggers type 230, Straumes type I, Näsman's Eketorpsglas 3)

Type A er den mest udbredte type af facetslebet glas, og idet der findes så mange har jeg valgt at bruge Eldrid Straumes underopdeling (Straume 1987: 28ff).

o Straumes serie IA: Cylinderformet, upoleret med rund bund og runde, svagt slebne ikke polerede facetter. Randen er ubearbejdet eller rundslebet med to upolerede omløbende riller. Der er tre til fire slebne ovale facetrækker rundt og en rund facetrække nederst. Den er ringe slebet med uregelmæssigheder og dårlig markeret rand. Glasset kendes i anden halvdel af 3. årh. og 4. årh. e.kr. (C₂ og C₃)

o Straumes serie IB: Cylinderformet, poleret, med svag konkav eller plan bund og alle facetterne er i reglen større end ved serie IA. Randen er slebet og med en eller to riller rundt. Der er tre til fire slebne og polerede ovale facetrækker og en rund facetrække nederst. Glasset er generelt dygtigt slebet med tydelig rand og hører til i 4. årh. og første del af 5. årh. (C₃ og D₁). Serie IB findes i tre varianter, som det ikke giver mening at beskrive nærmere.

Glastype A er udbredt i hele Skandinavien, Wielbarkkulturen og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Den store forskel på serierne er, at IA er upoleret og IB er poleret. Variationen er noget større i serie IB, og derfor kunne det tænkes, at hvor serie IA stammer fra en værkstedskreds, så stammer serie IB fra flere. Bægrene fra serie IB er generelt af bedre kvalitet end bægrene fra serie IA (Straume

1987:30ff). Udbredelsen viser, at der i Sydsandinavien er en del flere glas af serie IB end af IA, og det har ført til flere konklusioner om, hvorfor den finere serie IB glas dominerer i Sydsandinavien. Det er blevet foreslået, at de eventuelt er produceret i en værkstedskreds i Sydsandinavien eller det nordlige Polen. Endnu et forslag er at de blev produceret i Sortehavsregionen, og at det er de fineste eksemplarer, der selvfølgelig er blevet eksporteret. De knap så „fine“ upolerede glas af serie IA er som førnævnt også noget yngre end serie IB, og derfor kan de også tolke som et tidligt forsøg på produktion af facetslebne glas i en værkstedskreds, der lige har lært et nyt håndværk (Näsman 1984:53).

Fig.3: Udbredelseskort over glastype A:

Rumænien: 1: Spanpov, 2: Alexandru Odobescu, 3: Mogo^oani, 5: Lunca, 7: Seitin, 10: Birlad-Valea Sea^ea, 13: Ia^oi-Nicolina. **Ukraine:** 4: Ker^e, 11: Nikolajevka, 20: Vily Jarugskie, 21: Kompanijcy, 22: Kosanova, 23: •ovnin, 24: •urovka, 26: Leski, 27: Gnatki, 28: Perejaslav-Chmel'nickij, 29-30: Èernjachov, , 32: Ripnev, 33: Èernovyj Jar. **Moldavien:** 9: Komrat, 12: Delak^u, 14: Bude^oty, 15: Popenki, 17: Ry^eevka, 18-19: Komarov. **Ungarn:** 6: Pécs, 16: Eger, 8: Hodmez^ovás^abhely. **Tjekiet:** 25: Kostelec Na Han^e. **Polen:** 34: •abieniec, 35: Lepesovka, 36: Opat^ow, 38: Kleszewo, 39: Kozl^owoko, 40: Igllice, 41: Bornice, 42: Kowalki, 43: Wielbark, 44: Borkowice, 45: Swolowo, 46: Witkowo. **Frankrig:** 31: Étaples. **Tyskland:** 37: Krefeld-Gellep. **Danmark:** 47: Toftebys mark, 48: Hillested, 49: Møllegårdsmakren, 50: Lundeborg, 51: Dankirke, 52-53: Højrup, 54: Varpelev a, 55: Strøby, 56: Himlingøje , 58: Ørslev Underskov, 59: Merløsegårds mark, 61: Hvornum, 62: Sejlflod. **Sverige:** 57: Borrby, 60: Forestad. (Näsman 1984:49; Rau 1972: 171ff; Straume 1987: 28).

Udbredelsen af type A glasbægrene er, ifølge udbredelseskortet, i Skandinavien, Polen, Ungarn og det nordlige Sortehavsområde i landene Rumænien, Moldavien og Ukraine. Der findes dog også

bægre i Vesteuropa som Etaples og Krefeld-Gellep, som tilhører Straumes serie IB, og minder mest om det danske bæger fra Strøby. Krefeld-Gellep bæget dateres til midten af 4. århundrede (C₃) og ifølge Straume stammer det formodentlig fra et lokalt værksted i nærheden af dets fundsted (Straume 1987:31,55). Näsman tager det dog for givet at disse glas også er produceret i Sortehavsregionen, men han mener ikke, at de kan være importeret til de romerske provinser gennem Nordeuropa. Det er mere sandsynligt, at glassene er spredt til de romerske provinser ved nogle folkeforflytninger fra Øst- til Vesteuropa, der fandt sted i perioden (Näsman 1984:52).

- B. (Eggers type 231+232, Straumes type II og III og Näsman's særtyper af Eketorpsglas 3)

Cylinderformede glasbægre med konkav bund og ovale indslibninger med små ovale indslibninger og riller imellem. Alle facetter er poleret. Disse typer kendes fra Danmark og Sydøsteuropa. De tolkes af Näsman som en særtype af Type A, der er en finere udgave af denne. Straume daterer dem til sidste halvdel af 4. årh. til tidlig 5. årh. (C_{3b}-D₁). Typen kendes kun i Sydskandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen (Näsman 1984: 50; Straume 1987: 33f).

Fig. 4: Udbredelseskort over glastype B:
Rumænien: 1: Apihida II. **Tyskland: 2:** Köln.
Danmark: 3: Varpelev a, **4:** Killerup, **5:** Herredsbjerget. (Näsman 1984: 50).

- C. (Eggers type 237, Straumes type VII, Näsman's Eketorpsglas 5 og 6)

Koniske bægre med slebne tætsiddende spidsovaler og facetter i lys grøn glas, som af Näsman dateres til 4. og 5. årh. (C₃-D₃). De har næsten samme udbredelse som type A og skal nok ses som en senere variant af denne, hvilket tyder på at produktion og eksport af facetsleben glas fra Sortehavsområdet ikke sluttede med hunnernes indtog (Näsman 1984:57ff). Der er dog kun et sikkert fund fra Skåne og et usikkert fund i Jylland, ellers er det i det nordlige Skandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, udbredelsen er størst.

Fig. 5: Udbredelseskort over glastype C:

Rumænien: 1: Tîrșor, 2: Alba Julia, 3: Murgeni, 4: Bîrlad, 12: Mihălăeni. **Moldavien:** 5: Komrat, 7: Bude^oty, 8: Zagajkany. **Ukraine:** 6: Raⁿevoe, 10: Gavrilovka, 13: Kut, 14: Ovèarnja, 15: Baltsaty, 16: Ńurovka, 18: Derevjannoe. **Ungarn:** 9: Óbuda, 11: Jászalószentgyörgy. **Polen:** 17: Turawa, 19: Köngisbruch, 20: Niedenau, 21: Kozłówoko. **Danmark:** 22: Dankirke. **Sverige:** 23: Lund. (Näsman 1984: 57ff; Straume 1987: 36ff).

D. (Eggers type 238, Straumes type VIII, Näsman Eketorpglas 6)

Fodbægre med dybt slebne medaljon dekorationer og eventuelt græske bogstaver under randen. Typen dateres til overgangen mellem C₃ og D₁ (omkring 370/80e.kr.) og der findes to sikre fund i Jylland. Näsman mener, at denne type kan tolkes på samme måde som type C (Näsman 1984: 59ff; Straume 1987: 38ff).

Fig. 6: Udbredelseskort over glastype D:

Ungarn: 1: Pécs. **Moldavien:** 2: Chuèa, 3: Malaeshty. **Ukraine:** 4: Komarov. **Tjekiet:** 5: Ńuráò. **Polen:** 6: Piwonice. **Danmark:** 7: Stilling trehøje, 8: Blikshøj. (Näsman 1984: 59ff; Straume 1987: 38ff).

4.2.2. Produktionssteder

I dag er det accepteret, at facetslebne bægre af de ovennævnte typer er produceret i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Førhen blev produktionsstederne forsøgt henlagt til Syrien eller Irak. Men fund af flere bopladser med glashytter og glasovne i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen har ændret denne opfattelse. På Krimhalvøen findes Zavetnoebopladsen, der har glasovn og glasskår, og ved pladsen Kerè er fundet en glashytte og mange glasfund fra det 3. og 4. århundrede (Rau 1972:181).

Mellem Prút og Dnestr er der fundet to bopladser; Komarov og Okno, hvor der ved Komarov er fundet redskaber til glasfremstilling. Oknopladsen har en glashytte fra 3. -4. århundrede. Tanaïs er en

boplads i det østlige Ukraine, på den vestlige side af Don floden. Bopladsen er fra ca. 300 e.kr. med glashytte og mange fund af glasskåle med facetslibninger. Der er dog ingen bægre på denne plads, men teknikken er repræsenteret i skålene. Ved Kerè og Komarov pladserne er der fundet facetslebne glasbægre af type A, som også kendes fra Sydsandinavien (Rau 1972:182).

Fig. 7: Oversigtskort over de fem bopladssteder der kendes med fund der kendetegner glasproduktion.

I hele glasmaterialet i yngre romersk jernalder kendes der en masse skår. Dette fænomen er også meget almindeligt på handelspladser, eksempelvis er der på Lundeberg fundet en del glasskår af tilsyneladende

Sîntana de Mures/Èernjachovkulturglas. Dette er forsøgt tolket efter „pars pro toto“ traditionen, hvor glasskålene eventuelt har repræsenteret hele glaskar eller været brugt som amuletter i sig selv (Ethelberg 2000: 224; Storgaard 1997: note 27).

4.3. JERNKAMME

Ifølge udbredelseskortet over jernkammene tyder det på, at der er en direkte forbindelse mellem Sydsandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. De kendes i stor tal i Sydsandinavien og Nordtyskland og koncentrerer sig også i det nordlige Sortehavsområde. Jernkamme kan generelt dateres til C₁ og C₂ (omkring 150-310e.kr.), med enkelte senere. De sydskandinaviske og eventuelt de nordtyske jernkamme har den ældste datering til C_{1b}, hvor kammene længere sydpå dateres til C₂ (omkring 270-300e.kr.). Dette må betyde, at jernkammens oprindelse skal findes i Sydsandinavien og Nordtyskland (Ilkjær 1993: 279).

Fig. 8: Kort over jernkammernes koncentration. Den grønne farve repræsenterer koncentrationernes størrelse i de forskellige lande. Jo mørkere grøn, jo højere koncentration:

Jylland: 21, Fyn: 63, Bornholm: 16, Danmark i alt: 100, Tyskland: 14, Norge: 10, Ukraine: 9, Rumænien: 5, Moldavien: 2, Sverige: 2, Polen: 1, Slovakiet: 1, Estland: 1 (Ilkjær 1993: s. 27, liste 29).

Jernkammene deles gerne i tre typer:

- I. Generel halvcirkelform, som er mest udbredt i Nord- og Nordvesteuropa.
- II. Generel halvovalform, som også er mest udbredt i Nord- og Nordvesteuropa.
- III. Generel trekantet eller trapezformet krop, som er mest udbredt i Syd- og Sydøsteuropa.

Dette tyder på at der er en generel forskel i form mellem de nordvesteuropæiske og de sydøsteuropæiske kamme. En tolkning er at type I og II kommer fra Nord og Nordvesteuropa og derfra spredes til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, hvor de kun kendes i lille udstrækning. Hvorimod type III kendes over hele Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, og derfor kunne være et lokalt produkt. (Storgaard 1997:93).

Jernkammene findes ofte sammen med kamme af tak, og det tyder på, at de måske har haft en anden funktion end personlig pleje, idet kammene af tak har været rigelige til dette formål. Det er blevet foreslået at jernkammene har været brugt til uldbearbejdning (Diaconu 1986:181ff; Ilkjær 1993:278f; Ravn 2003: 59).

Fig. 9: Jernkam af Diaconus type I, fra Illerup, LEM (Ilkjær 1993:Abb. 111).

4.4. ROSETFIBLER

Joachim Werner bruger udtrykket „sølv monstrøse fibler med høj nåleholder“, som han deler i den enkelte type, som tilhører perioden C₁ (omkring 150-250e.kr.), og hybridformen, som tilhører C₂ (omkring 250-310e.kr.). Disse fibler stammer ifølge Werner fra Skandinavien og Odermundingen, og der kendes i hvert fald en fra Jylland og en fra Sjælland, som bærer runeindskrifter (Werner 1988:247ff). Hybridformen beskrives af Per Ethelberg som rosetfibler, hvilket han deler i tre typer:

- o Den sjællandske type
- o Den sydvestjyske type
- o Den baltiske type

Det er den baltiske type, der er interessant i sammenhæng med eventuelle kulturforbindelser ved Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Denne type III er karakteristisk ved, at selve spiralen er dækket af en halvrund hovedplade med forgreninger, hvorpå der er placeret afsluttende rosetter. Typen er udbredt i Sydvestjylland og måske Fyn, samt Nordøsttyskland, Polen, Bornholm, Gotland og Sortehavsområdet. Ethelberg konkluderer ud fra forekomsten af de tidligste rosetfibler, at

Fig. 10: Rosetfibel af Per Ethelbergs baltiske type, Slusegård, grav 600 (Ethelberg 2000:52).

de må være opstået på Sjælland, og derefter spredt til andre områder, hvorefter de ligeledes har ændret udseende (Ethelberg 2000: 180).

Type III, som af Joachim Werner beskrives som „femknopfiblen“, kendes på Slusegård på Bornholm i grav 600, Vasilica i Rumænien og Grebieten ved Gdanskbugten. Der kendes også flere monstrøse fibler i Rumænien/Moldavien: Todireni, Budești, Danëny og Chanska. Det er ikke nemt at bestemme deres type, og det kan næppe siges, om de er kommet fra Skandinavien eller produceret lokalt efter skandinavisk forbillede. De dateres til C₂ (omkring 250-310e.kr.) (Storgaard 1997:93; Werner 1988:247ff).

4.5. ÅRSLEVGRAVEN

Årslevgraven blev fundet i 1820 af en lokal fæstegårdsmand, og den lokale præst indberettede fundet samt sendte det ene skellet til Dr. Helweg i Odense. Kun dette skelet skulle være medgivet nogle gravgaver, og den blev af Dr. Helweg tolket som en kvinde. I samme grav blev der også fundet et andet skelet, der omtales som en mand. Det er meget sandsynligt, at graven kan opfattes som en dobbeltgrav, men skeletterne er desværre blevet kasseret. I graven blev der fundet flere bronzefade/kar, ringe og mønter. Graven kendes dog bedst ved de unikke genstande, hvoraf nogle vil blive gennemgået her:

- Syv guldsmykker med en cirkelrund uddreven løvemasker, hvorfra der i to kæder hænger en fliget plade med indfattede granater/karneoler. Disse er fremstillet i 4. århundrede og er sandsynligvis enten fremstillet i eller inspireret af Sydøsteuropæisk kultur.
- Et nålehoved i form af et hult guldrør med en granat i toppen med tre ringe omkring. Fra hver ring hænger der er en kæde, hvori der i enderne er fastsat et peltaformet vedhæng. Nålehovedet kan ikke dateres, men har en parallel i Varpelevfundet fra C₂ (omkring 250-310e.kr) og ligner meget en pragtnål fundet i Nyrupgraven fra det 4. århundrede (C₃). Nålehovedet er sandsynligvis skandinavisk produceret.
- En guldfibel med otte indfattede granater/karneoler. Efter en analyse af enkelte karakteristiske elementer opfattes fiblen som nordeuropæisk og dateres til 4. årh. e.kr (C₃).

Fig. 11: En af de syv guld løvemasker, sølvfiblen og krystalkuglen fra Årslevgraven. (Jørgensen et al. 2003)

- En sølvfibel med halvrund hovedplade, forgyldninger, nielloindlægning og guldblik påsat. Fiblen kan både tilhøre de såkaldte Sakraufibler, men har også stor lighed med de fibler, der karakteriserer Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen i 4. århundrede
- Kugle af klart bjergkrystal med „ÁÂËÄÛÍÁÁÁ“ indgraveret i store græske bogstaver og en pil med spidsen nedad. Kugler som denne er kendt i hele Europa og optræder først i Sydøst- og Østeuropa. Indskriften knyttes til religiøse-filosofiske gnostiske kredse, som også spiller en rolle i det østlige Middelhavsområde. Derfor er det nok sandsynligt, at kuglens oprindelse skal findes i Sydøsteuropa. Krystalkugler i Europa dateres hovedsageligt til 4. og 5. årh. (C₃-D).

Fundets nedlæggelse dateres til C₃ (omkring 310-400e.kr.), idet det ældste provinsialromerske inventar sandsynligvis er fra C_{1b}/C₂, mens det yngste er fra C₃. Det kunne tyde på, at Årslevgravens genstande har været samlet og arvet gennem to århundreder. Enkelte af genstandene har sandsynligvis en sydøsteuropæisk oprindelse, og derfor bliver denne grav gerne tolket som en sydøsteuropæisk kvindes grav (Jørgensen et al. 2003:426f; Storgaard 1990; Storgaard 1994).

4.6. LETCANI GRAV 36

Graven ligger nær byen Jassy, vest for floden Prút i det nordøstlige Rumænien. I graven blev der fundet en sølvblikfibel, en udskåret benkam, en perlekæde, en kniv, fire lerkar, nogle vedhæng og to tenvægte, hvoraf den ene var med runeindskrift. Graven kan på baggrund af udstyret tolkes som en kvindegrav og dateres til 4. årh. e.kr. (C₃).

På en boplads ved samme navn skulle der også være fundet en jernkam af samme type som de Sydsandinaviske. Runeindskrifter er også fundet på keramik inden for Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen (Ilkjær 1993:liste 29; Heather & Mathews 1991:85f; 94; Werner 1988:250ff, Abb. 7).

Fig. 12: Stregtegning af tenvægten med runer fra Letcani grav 36. (Werner 1988: Abb. 7)

4.7. TOLKNING AF GENSTANDENE / DELKONKLUSION

Af de genstande jeg har udvalgt til at belyse kulturforbindelserne, tyder det på, at facetslebne glas af Eggers type 230 har en spredning, der påviser et banalt niveau. Jernkamme og rosetfibler kendes til gengæld kun i Skandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, og ikke i området imellem. Derfor må de repræsentere en mere direkte kontakt mellem områderne.

Jernkammene dateres til C_1 og C_2 (omkring 150-310e.kr.) i Sydsandinavien og C_2 (omkring 270-300 e.kr.) i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Rosetfibrerne dateres hovedsageligt til C_2 (omkring 260-310e.kr.), og glasset dateres generelt C_2 til D_1 (270-410e.kr.) med en enkelt type, der måske kendes i en del af 5. årh. Begge grave kan dateres til 4. årh. (C_3).

De facetslebne glaser er fremstillet i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturens område og må være eksporteret på en eller anden måde til store dele af Europa. Både jernkammene og rosetfibrerne tyder mest på at være produceret i Skandinavien og eksporteret derfra. Enkelte genstande fra Årslevgraven og Letcani grav 36 kunne tyde på direkte forbindelser mellem kulturene.

5. VURDERING AF KULTURFORBINDELSESTEORIER

5.1. KULTURHISTORISK ARKÆOLOGI OG KULTURFORBINDELSER

Fra 1890'erne op til 1960'erne er europæisk arkæologi domineret af kulturhistorisk arkæologi. Grundprincipperne i denne er en kulturkredsteori, som er meget genstandsfikseret. Genstandene kan fortælle deres egen historie, og derfor var udbredelseskort en meget udbredt metode på denne tid. Hvis der kunne findes et afgrænset genstandsmateriale, så kunne der påvises et åndeligt fællesskab på baggrund af delte ideer (mental templates), og den etniske gruppes oprindelsessted kunne fastslåes.

Ligheder i materiel kultur \implies **„Mental templates“** \implies **Etnisk gruppe**

Der arbejdedes med en meget statisk version af kulturer, hvor et område gennem årtusinde kunne have den samme kultur. Forandringer i materiel kultur blev forklaret ved hjælp af invasion fra en overkultur til en passiv kultur, som modtog de nye impulser. Denne tanke er sandsynligvis inspireret meget af kolonitidens tankegang om, at nogle kulturer havde mere værdi end andre. Tanken var udbredt i store dele af arkæologien før Anden Verdenskrig (Olsen 1997: kap. 2)

Jeg mener, at der kan skelnes mellem invasionsteoriene og migrations-/diffusionsteoriene som en mere moderat version af invasionsteoriene. De er stadig kulturhistoriske i grundholdning, men bliver også brugt i moderne arkæologi. Deres udgangspunkt bygger også på, at forandringer i materiel kultur kom gennem forbindelser til eksterne kulturer, men ikke nødvendigvis at disse forandringer var mere avanceret end den i forvejen kendt kultur. Den migrerende kultur behøvede heller ikke være overkulturen, og migrationen kunne også ske i mindre grupper ad flere omgange eller i form af diffusion. Migrations-/diffusionsteoriene er sandsynligvis påvirket i stor grad af flygtningestrømme i Europa i forbindelse med Anden Verdenskrig og senere krige. Deres tilbagevending i løbet af de sidste tyve år skyldes nok de fortsatte flygtningestrømme, vi ser verden over (Kaliff 2003: 7ff).

Inden for migrations-/diffusionsteoriene ligger også spørgsmålet om, hvordan de to fænomener defineres. Migrationsteorien kan vel ses som en tilstand, hvor det samme genstandsmateriale findes i to adskilte områder (A og C), men hvor genstandsmaterialet findes i mindre grad eller helt mangler fra området imellem (B). Ofte kan migration forbindes med et kortere forløb over tid. Cirklen repræsenterer genstandstypens udbredelse.

For at kunne påvise diffusion må det formodes, at genstandstyper som findes i område A og i område C også dukker op i området imellem (B_1 - B_4). Elementerne i genstandsmaterialet optages af de mellemliggende områder, og måske bliver der også optaget nye elementer i genstandsmaterialet fra de mellemliggende områder.

Både migration og diffusion kræver nogle gode dateringer og en grundig relativ kronologi over et område for at blive realistisk. Ved migration er det vigtigt at vide i hvilket område genstandsmaterialet dukkede op først. Ved diffusion er det endnu vigtigere at vide præcis, hvornår et genstandsmateriale kan spores i hvert af de områder, der er en del af diffusionen.

En del af kulturhistorikernes ideer lå også i at bruge de historiske kilder. Christopher Hawkes lavede en „ladder of inference“, hvor han kun mente at det gav mening at undersøge de nederste elementer af stigen gennem traditionel arkæologi. Men hvis forskere ville konkludere noget inden for de elementer, der er i toppen af stigen, måtte de tage de historiske kilder i brug. Derfor måtte arkæologien være i syntese med de historiske kilder (Hawkes 1954: 158ff).

Ladder of inference (Hawkes 1954:161)

Toppen	Religiøse og spirituelle institutioner
	Sociale og politiske institutioner
	Subsistensøkonomi
Bunden	Tekniske aspekter

I dag bruges analogier med historisk materiale stadigvæk, men nyere forsøg prøver at være opmærksom på de kildekritiske aspekter. Ulf Näsman opstiller nogle kriterier for, hvornår det giver mening at sammenligne et samfund med historiske kilder fra et andet samfund. Ligheden mellem det oprindelige samfund, hvorom kilden handler, og det samfund, hvor kilden skal bruges til analogi, skal være meget store (Näsman 1988). Men det er vist mest en smagssag, hvornår disse ligheder er store nok.

5.1.1. Invasionsmodeller

Ideer om invasion af personer fra Skandinavien til det nordlige Polen er i høj grad påvirket af den gotiske oprindelsesmyte. Som tidligere nævnt kendes den fra Jordanes „Getica“, som han skrev i 551 AD i Konstantinopel. Ifølge Jordanes kom goterne fra Scandza (tolkes som Skandinavien) til Gothiscandza (tolkes som det nordlige Polen) og bosatte sig. Baggrunden for „Getica“ var sandsynligvis at give goterne en lang og glørværdig historie. Enkelte forskere mener også at baggrunden i mundtlige kilder kunne tyde på vedvarende kontakter helt op i det. 6. århundrede (Kaliff 2001:13ff; Scukin 1989:292).

Gustav Kossinnas ideer om invasion fra Skandinavien til det nordlige Polen har sandsynligvis i lige så stor grad som Jordanes „Getica“ været med til at skabe den „Gotiske Oprindelsesmyte“. Med baggrund i kulturkredsteorien mente Kossinna at kunne spore en længerevarende afgrænset germansk kultur med oprindelse i Sydskandinavien (Scukin 1989:293).

Senere forskere brugte også kulturkredsteorien til at placere etniske grupperinger efter genstandsgrupperinger. De brugte det bare til at modbevise ideen om en gotisk oprindelse i Skandinavien. Syv fænomener opfattes førhen, som forbindelsesled mellem Skandinavien og det nordlige Polen:

- Jordfæstegrave
- Manglen på våben i gravene
- Stencirkler og stelaer ved begravelser
- Pæreformet vedhæng
- Ormehovedarmringe
- S-formede hægter
- Ru/glat ornamentik på keramik

J. Kmiecinskis arbejde i 1962 kom frem til at kun de runde stencirkler og stelaerne kunne stamme fra Skandinavien. Selv om disse fænomener praktiseres i Skandinavien, før de gør det på kontinentet, så kendes Wielbarkkultur allerede fra periode B_{1b}, hvorimod stencirklerne først kendes fra periode B₂ i Skandinavien. Det vil sige, at Wielbarkkulturen var etableret, inden de blev påvirket af Skandinavernes

brug af stencirkler og stelaer. Wielbarkkulturens gravplader viser også kontinuitet fra den tidligere Oksywiekultur i det nordlige Polen, og derfor er der ikke tegn på at udefrakommende skandinaver skulle have indvirket på Wielbarkkulturens oprettelse.

På baggrund af disse ideer prøver Hachmann senere med en teori om at goterne er opstået i Polen og at invasion er forekommet fra det nordlige Polen til Skandinavien, altså fra syd til nord. Ideen vinder dog ikke stor opbakning blandt de polske og tyske arkæologer. Nogle forskere holder dog stadig på at Wielbarkkulturens oprindelse skal findes i Skandinavien (Kokowski 1999a:25; Shchukin 1989: Kap. VI).

5.1.2. Migrations- /diffusionsmodeller

I lyset af den stadig brugte migrasjon-/diffusionsmodel er der flere forskere, som ud fra det arkæologiske materiale tror på at et par gotiske aristokrater eventuelt udvandrede fra Skandinavien til det nordlige Polen. Men på dette tidspunkt havde folk i det nordlige Polen allerede modtaget de fleste af de nye kutymer som jordfæstegrave og begravelser uden våben (Heather 1996:25f).

Den svenske arkæolog Anders Kaliff opstiller et scenario over længe eksisterende kontakter mellem en nordpolske og skandinavisk elitegruppe. Han mener, at det er sandsynligt at en lille ressourcestærk gruppe immigranter fra Skandinavien migrerede til det nordlige Polen i romersk jernalder. Ifølge hans model skulle de have kendt kulturen i det nordlige Polen, således at der ikke var den store kulturforskel, og migration i små grupper var en tiltrækkende mulighed. Måske blev de ligefrem inviteret af en elitegruppe i det nordlige Polen. (Kaliff 2001:42ff). Kontakt fra det nordlige Polen til Skandinavien og Romerriget kunne være grunden til at Wielbarkkulturen overhovedet er opstået (Kaliff 2001: 26ff).

Denne eventuelle migration af meget få mennesker, som ikke havde noget med goternes/Wielbarkkulturens oprindelse at gøre, kunne godt være baggrund for vedvarende kontakter til Skandinavien. Selv da goterne rykkede sydøstpå kunne disse kontakter være blevet bevaret. Det kan næppe helt afvises, at der er flyttet skandinaver til det nordlige Polen på et eller andet tidspunkt i romersk jernalder i et eller andet omfang. Men det er efter min mening usandsynligt, at goternes/Wielbarkkulturens oprindelse skal findes i Skandinavien.

5.2. PROCESSUELISME OG KULTURFORBINDELSER

Processuelisme forekom i to dele. Inden for den logiske positivistiske del forsøgte forskerne at være objektive. Hvis arkæologen målte og vejede genstandene, altså bruge naturvidenskaberne, og så vil den

eviggyldige/objektive sandhed komme af sig selv. Dette betød dog, at positivisterne kun ville undersøge sansedata, og på sin vis sætter det vel en grænse for, hvor meget der kan siges om et samfund.

Med Lewis Binford i spidsen begyndte arkæologien at bruge etnografien som analogier til forhistorien. Holdningen var, at der i alle samfund var nogle faste strukturer/processer, som kunne studeres etnografisk og presse ned over forhistorien. Grundholdningen var at alt nyt kommer til et samfund gennem økonomiske eller økologiske forhold. Denne del kaldes funktionalismen, og bygger på at forandringer i samfundet ikke skyldes udefrakommende men i stedet naturlige forandringer. Disse forandringer er dog stadigvæk eksterne i forhold til samfundet. Flytning af mennesker i samfundet kunne skyldes befolkningspres, økonomiske push/pullfaktorer eller økologiske nødvendigheder (Olsen 1997: kap. 2). Egentlig kunne processuelistiske ideer sagtens forbindes med migration, men på grund af den stærke antipati imod migrationsteorier på det tidspunkt, hvor processualismen er stærkest, blev det aldrig populært (Cassel: 2000: 41).

5.2.1. Økonomiske forbindelser

Der kunne være tale om ordinær handel mellem Skandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Måske handel skabt på baggrund af de kontakter, der var oprettet gennem længere tid. Udbredelsen af glas fra Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen viser en banal forbindelse, og glas har næppe været bragt direkte til det ønskede område. Med baggrund i udbredelseskortet er glas nok blevet flyttet fra sted til sted i en nordvestlig eller sydøstlig retning. Derfor kunne glas være et led i almen handel.

En anden forklaring på forbindelserne mellem Sydsandinavien og de gotiske områder kunne findes i sprogforskning. Lingvistisk betyder ordet „Goth/Gut/Gaut/Göt“ „at hælde væske ud“ eller „der hvor floderne løber ud“. „goter“ kunne derfor være fællesbetegnelse for folk, der bor i et område med handelsforbindelser, der hvor floderne løber ud, muligvis omkring Østersøen. Måske er det ikke et spørgsmål om, at der kom nogle mennesker fra Skandinavien til det nordlige Polen. Måske var det bare folk der havde forbindelser i hele området og kaldte sig gotere, som rejste frem og tilbage mellem områderne og derigennem skabte sig forbindelser (Kaliff 2001: 62f).

5.2.2. Befolkningspres /flytning af håndværkere

Det kunne tænkes, at forskellige håndværkere har flyttet eller er blevet flyttet for at indføre nogle specielle teknikker til et område. Allerede i førromersk jernalder er der teorier om at forskellige håndværkere fra Sortehavsområdet kunne være kommet til Skandinavien, og derfor ser vi allerede her genstande, der viser kulturforbindelser (Kaliff 2001:60).

Inden for den processuelle version af flytning af mennesker bruges begrebet push-/pullfaktor til at illustrere de økonomiske/økologiske begrundelser for at flytte fra et sted til et andet (Olsen 1997: Kap. 2). En pushfaktor kunne være uroligheder omkring den romerske grænse ved Sortehavet. Hvis håndværkerne var blevet inviteret til Sydsandinavien og var blevet lovet gode forhold, så er det en ret sandsynlig pullfaktor.

5.3. POSTPROCESSUELISME OG KULTURFORBINDELSER

Postprocessuelismen er opstået som en reaktion imod processuelismen og er egentlig en samlebetegnelse for en masse retninger. Der er dog nogle grundtræk i postprocessuelismen:

o Materiel kultur bruges aktivt som symboler

En kritik af processuelisternes fokus på at materiel kultur afspejler menneskelig adfærd. Postprocessuelisterne mener, at materiel kultur er mere aktiv, og bruges til at signalere etnisk gruppe, køn, status og alder.

Dette var også med til at bringe etnicitet tilbage til arkæologien, idet den materielle kultur også kunne symbolisere etniske grupper. Hvordan den materielle kultur skal fortolkes afhænger ifølge postprocessuelisterne af den kontekst, den er fundet i.

o Ingen objektivitet og ingen absolutte sandheder

Ifølge det kritiske perspektiv i postprocessuelismen kan arkæologer på ingen måde påkalde sig objektivitet. Dette har skabt et problem idet nogle modstandere mener at forhistorien dermed kan bruges til at tolke alt. Det skulle ifølge disse modstandere være legalt at misbruge det til politiske formål, idet ingen er objektive.

Postprocessuelisterne mener i stedet at arkæologer må vælge at være bevidst om deres subjektivitet og begynde at stille spørgsmål til materialet, med baggrund i det de gerne vil undersøge.

o Forandringer i samfundet var interne

Postprocessuelister sætter fokus på, at al forandring i et samfund sker internt. Derfor ser de på magtforskydninger og sociale relationer som værende de funktioner, der sætter nye forandringer i gang. Ud fra dette syn er der kommet en masse nye forklaringsmodeller til kulturforandringer som blandt andet personlige forbindelser på en eliteplan samt exogami og lejesoldater. Hovedvægten

ligger på, hvad der sker internt i samfundet, når enten individer eller bestemte grupper får kulturforbindelser med andre samfund (Olsen 1997: kap. 2).

5.3.1. Exogami

Exogami defineres som det at gifte/danne par uden for sin egen familie/gruppe.

Ideen om exogami, hænger sammen med ideen om direkte kontakt mellem to områder. Enkelte personer/grupper i hvert område har haft en direkte kontakt til det andet område. Bag exogami lægger en tanke om familieforbindinger. Ved at gifte en datter/søster væk til en person/gruppe i et andet område skabes der en tæt forbindelse. Denne forbindelse kan være baggrund for flere forbindelser og en generel udveksling af genstande mellem de to områder som eksempelvis jernkammene tyder på. Selve den udvekslende handling kan være skyld i, at vi i dag finder enkelte meget specielle genstande af fremmed oprindelse i en grav. Her er Årslevgraven et eksempel, hvor kvinden og et eventuel følge selv kunne have medbragt specielle genstande, tro og ideer, som har meget få paralleller på Fyn.

Storgaard er fortalende for en ide om exogami af kvinder mellem Sydsandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Han mener, at eftersom Årslevgraven på Fyn er den eneste grav i Danmark med tegn på exogami til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, og det er på Fyn, der er fundet flest glas og jernkamme, så er det nok dertil, at der har været størst kontakt. Samtidig mener han, at de få fund af jernkamme, runeindskrifter og rosetfibler i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen tyder på få udvekslede kvinder fra Sydsandinavien. På baggrund af førnævnte mener Storgaard, det er sandsynligt, at en del af de udvekslede kvinder i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen er fra Fyn (Storgaard, 1997:94ff).

5.3.2. Lejesoldater

Jesper Hansen² har brugt de romerske kilder i hans arbejde for at finde ud af, hvordan romersk import er nået til et center som Stevns i Sydsandinavien. Han mener ikke, der kan være tale om en handel, fordi Sydsandinavien ikke har noget at handle med. Der produceres kun jern til eget forbrug. Rav forekommer mest på vestkysten og den sydlige østersøkyst, så hvorfor skulle Stevns være det center, hvorfra rav blev handlede. Prisen for slaver var for lav, og efter år 300e.kr. bliver bønderne i Romerriget knyttet på livstid til landbruget, og behovet for slaver falder. Handlen med varer som skind, tekstiler og uld kan næppe godtgøre en pludselig voldsom stigning i import til et bestemt sted. Jesper Hansen fremlægger en anden mulighed for den pludselige import af romerske luksusvarer. Det kunne være direkte hjembragt af

² Cand Mag. Jesper Hansen holdte forelæsning på Forhistorisk Arkæologi, Aarhus Universitet den 17.11.2004. Gennemgang af hans ideer stammer fra undertegnede egne notater.

lejesoldater fra Sydsandinavien, som drog ned og kæmpede for den romerske hær. Her fik de formodentlig løn i romerske mønter, som ikke havde samme værdi som møntfod i Skandinavien. Hvis soldaterne ikke selv brugte alle pengene i Romerriget, så var det nok meget sandsynligt, at de har købt nogle værdifulde genstande til at tage med hjem.

Denne tolkning kunne måske også bruges om soldater placeret ved Sortehavskysten. Herfra kunne de have hjembragt genstande, som var karakteristiske for det område, eksempelvis glas. Jesper Hansen nævnte også muligheden for, at enkelte af disse lejesoldater skaber sig forbindelser med et område, og at det er gennem disse personlige forbindelser, at et område som Stevns oplever en pludselig, men kort opblomstring af importsager. Det samme kunne også gælde for Sortehavsområdet. Måske har nogle lejesoldater fra Sydsandinavien, eksempelvis Fyn, knyttet forbindelser til nogle lejesoldater fra Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, og de har skabt en forbindelse, som kunne trækkes på gennem længere tid.

Birgith Aarhenius foreslår en lignende model i germansk jernalder. Hjembragte smykker og andre goder, samt ideer om befæstning og agerbrugsforbedringer kunne være hentet af skandinaviske soldater eller militære ledere, som kæmpede for enten romerne eller de ikke-romerske høvdinge (Aarhenius 1990:134f).

5.4. DELKONKLUSION

Den kulturhistoriske tradition inden for arkæologi stod for en meget genstandsfikseret tolkningsmetode kendt som kulturkredsteorien. Med den i hånden var alle kulturforbindelser et spørgsmål om invasion eller den mere moderate migration/diffusion. Invasionsmodellerne kender vi i goternes invasion af store dele af det ikke-romerske Europa, med oprindelsessted i Skandinavien. Senere er de moderate migrations- og diffusionsmodeller blevet brugt på samme materiale og også med hensyn til goternes migration fra Skandinavien. Brugen af historiske kilder til at forklare kulturforbindelser er også oprindeligt en kulturhistorisk ide.

Efter Anden Verdenskrig går det af mode at bruge migration og etnicitet i arkæologien. Den nye processuelistiske retning, som vinder indpas fra 1960'erne, kunne ellers godt medregne migration, men ofte bliver det undladt. Når der tales om kulturforbindelser og folkemassers bevægelse, så tales der i økonomiske og økologiske termer. Der kan være økonomisk grundlag for at have forbindelser mellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien, eller økologiske fænomener kan være baggrund for, at en mængde mennesker flytter fra et område til et andet. De fleste forklaringsmodeller i processuelismen involverer dog forandringer, der er eksterne i forhold til samfundet.

I 1980'erne får arkæologien en ny hovedretning. I postprocessuelismen fokuseres der på de interne forandringer i samfundet, og hvordan materiel kultur har været brugt aktivt i samfundet som symboler. Nye tolkningsmodeller til kulturforbindelser dukker op. Jeg har valgt eksempler som udveksling af lejesoldater og exogami af kvinder for at illustrere, hvordan det er kræfter i samfundet, der ønsker forbindelserne. Ifølge postprocessuelisterne ville genstandsmaterialet også være brugt som symbol for disse forbindelser.

Et andet hovedprincip i postprocessualismen er, at arkæologer ikke kan være objektive. Der er ingen absolutte sandheder og den ene forklaring er lige så god som den anden, hvis begge har baggrund i en undersøgelse af den kontekst materialet findes i.

6. FREMTIDENS TOLKNING AF KULTURFORBINDELSER.

6.1. DET SUBJEKTIVE DILEMMA

Jeg er nok mest præget af en postprocessuel tankegang. Jeg mener ikke, at arkæologer på nogen måde kan være objektive i deres tolkningsforsøg. Til gengæld mener jeg ikke, at det kan forsvares at misbruge arkæologien til hvilket som helst formål. Det er meget vigtigt, at vi som arkæologer tager et standpunkt i enhver arkæologisk debat. Derfor er det også positivt, hvis alle indser deres egen subjektivitet i forskning, for så er der ingen, der kan påstå, at deres tolkninger er evigyldige, på baggrund af et misforstået objektivitetsideal. Alle teorier er et produkt af den tid og kultur, de er undfanget i.

Til gengæld tyder det også på, at teorier bliver påvirket meget af den person, de er udtænkt af. John Chapman kommer med et eksempel, hvor der i arkæologen Marija Gimbutas teoretiske arbejde og privatliv kan se store sammenhænge. Han er af den opfattelse, at de store begivenheder i hendes liv, blandt andet invasionen af Tyskland i slutningen af Anden Verdenskrig, har påvirket hendes teorier om invasionen af næsten samme område i 4. -3. årtusind f.kr. Hans pointe er at arkæologer, der selv har oplevet invasion og migration på deres egen krop, måske har en tendens til at parallelisere dette til det forhistoriske materiale (Chapman 1998: 310f).

Jeg mener, at denne ide kan udvides til moderne arkæologi. Anders Kaliff påpeger at interessen for etnicitet var rimelig før Anden Verdenskrig, forsvandt næsten lige efter i Skandinavien og er kommet tilbage inden for de sidste tyve år (Kaliff 2001 :7). Chapman mener, at der er en sammenhæng mellem, at det var i lande, der ikke var blevet invaderet under Anden Verdenskrig, såsom USA, Storbritannien og dele af Skandinavien, hvor etnicitets-/kulturkredsteorier først gik af mode (Chapman 1998:311).

I en lang periode troede arkæologien, at etnicitet og nationalisme var noget, der hørte fortiden til i hvert fald i Europa, og dermed var det heller ikke interessant i forhistoriske tolkninger. Men inden for

de sidste tyve år har vi i Europa oplevet store flygtningestrømme på grund af etniske konflikter. Chapman og Anders Kaliff er enige i, at dette i stor grad har påvirket etnicitetsteoriernes tilbagetogt til forhistorisk arkæologi i stor grad. (Chapman 1998:311; Kaliff 2001:8).

6.2. ARKÆOLOGER I EN GLOBAL VERDEN

Etnicitets tilbagevending i arkæologi er vel også et tegn på, at moderne arkæologer er mere i kontakt med den globale verden. Det er først for nyligt, at arkæologerne i Østeuropa og Vesteuropa har fået kontakt med hinanden igen. Uden denne kontakt mellem moderne folk er det svært for arkæologer selv at forestille sig en kontakt i forhistorien. Men i dag hvor handlen med Østeuropa blomstrer, og vi selv får personlige forbindelser dertil, er det nemmere at forestille sig samme slags forbindelser i forhistorien. Samtidig er det også først nu vi får mulighed for at undersøge materialet i Sydøsteuropa.

Det er nemmere at forestille sig, at en elite i Skandinavien har kendt en elite i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, og derigennem blev unge mænd af sted for at være lejesoldater og unge kvinder for at gifte sig. I den tid vi lever i, bliver vi selv påvirket af andre kulturer. Vi har lært at spise kinamad og shawarmaer med stor nydelse, og i nogle kredse er det smart at gå med et pakistanertørklæde. Derfor kan vi nemt forestille os, at skandinaverne i fortiden har taget fremmed mad, beklædningsgenstande og andre symboler til sig.

Etnicitet er blevet en del af den daglige diskurs i samfundet igen. Udlændinge flytter til Danmark og medbringer deres egen identitet. Nogle optager en mere dansk identitet, og andre skaber sig en mere national identitet rettet imod det gamle land. Samtidig optager vi selv nogle nye kulturtræk fra disse fremmede. Det samme gælder for danskere som flytter til udlandet. Etnisk identitet forstærkes i mødet med det fremmede, og i Danmark har vi mødt mere fremmed kultur over de sidste tyve år. Derfor får etnisk identitet også betydning for arkæologernes tolkninger.

Vi er i dag nået frem til, at forhistorien også var præget af globalisering. Men det kunne også være fordi, vi levede i en meget global verden i dag, at vi som en global borger har åbne øjne for det materiale, som kan bruges i tolkningen af en global verden i fortiden. Arkæologer har længe vidst, at der var materiale, som var fælles for meget store områder i store dele af forhistorien. Men det at fokusere på globaliseringsteorier, vil jeg nu mene, er et rimeligt nyt fænomen inden for arkæologi, og det bundner nok i, at de spørgsmål, vi stiller til materialet, er påvirket af vores færden i en global verden.

6.3. DEN INDIVIDUELLE TOLKNING

Jeg vil selv give et bud på, hvordan kulturforbindelserne mellem Skandinavien og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen kunne have formet sig. Jeg må indse, at enhver tolkning fra min side vil afspejle den verden, jeg kender. Dette er en „individernes verden“, der fokuserer på individernes handlinger og identitetsfølelser. For at få en fuldstændig forklaring på kulturforbindelserne, må et væld af mulige teorier bruges.

Eksempelvis den kvinde der muligvis lå i Årslevgraven, og som muligvis var sydøsteuropæer af oprindelse. Hun kunne selvfølgelig være blevet udvekslet af en gruppe eller nogle personer, som ville skabe forbindelser, eller som havde forbindelser, de ville vedligeholde i Skandinavien. Dette ville selvfølgelig være en tolkning, vi nemt kan acceptere i et patriarkalsk samfund, som det vi kender i dag. En genderbevidst arkæolog vil nok mene, at dette ikke er mere sandsynligt end så meget andet. Men fordi vi kender dette fænomen i dag, overfører vi det naturligt til det forhistoriske samfund.

Men med min individuelle baggrund i mente, kunne jeg lige så godt mene, at hun og eventuelt hendes rejsefælde (for der var to personer i graven) havde taget en selvstændig beslutning om at drage til Sydsandinavien. Hun kunne selv have haft personlige relationer på Fyn, eller måske mødte hun en lejesoldat, som tog hende med hjem. Måske var hun en vigtig person i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, som valgte at rejse til Sydsandinavien for at skabe forbindelser tilbage til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Hun kunne også have været handelsrejsende, eller på baggrund af krystalkuglen kunne hun have været missionær af en slags. Mulighederne er mange, hvis ikke der låses fast på en bestemt tolkning. Hun behøver heller ikke nødvendigvis, at have været fra Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Hun kunne have været en sydskandinav, som enten selv havde været på rejse til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen, eller have fået genstandene fra en anden rejsende. Som nævnt i afsnit 4.5. er genstandene muligvis arvet, så måske var det generationer af hjembragte genstande, blandet med lokale genstande, som på en eller anden måde blev en del af hendes identitet. Der er nok ingen tvivl om, at genstandene i graven har haft betydning for hendes identitet.

Hvad angår den formodede kvinde fra Letcani grav 36 med tenvægten med runer på, er det lige så sandsynligt, at hun har fået tenvægten af forbindelser i Skandinavien, som at hun var blevet udvekslet.

6.4. HVAD KAN VI SÅ KONKLUDERE?

Hvad kan vi så bruge alle disse genstande til? Vi kan bruge dem til at slå fast, at der var en kulturforbindelse af en art, men vi ved ikke, hvordan den blev skabt. Det er meget naturligt, at der var en forbindelse mellem Wielbarkkulturen og Sydsandinavien. Idet goterne fra Wielbark migrerede sydøstpå, virker det

også meget naturligt, at de sydiskandinaviske forbindelser strækker sig helt ned til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Faktisk ville det have været et studie værd i sig selv, hvis de ikke havde gjort det.

Jeg mener til gengæld, at hver genstandsgruppe og gravene burde betragtes for sig og se på den kontekst, de hver især er en del af. På den måde kan der måske findes en sandsynlig forklaring på hvert fænomen for sig.

Det er dog noget svært med det materiale, som kendes i dag. Meget af materialet blev fundet i det 19. årh., og især for Årslevgravens vedkommende er det svært at drage de store konklusioner. Der ville være en stor fremtid for mitokondrie-DNA forskning inden for dette område. Hvis mitokondrie-DNAprøver havde kunnet laves på Årslevgraven, kunne den mitokondrie-DNAgruppe personerne tilhørte måske være blevet bestemt. Dermed havde det været muligt at konkludere, hvor personerne stammede fra (Jensen 1996: 281ff). Desværre er det ikke en mulighed, fordi skeletterne er kasseret, og sandsynligvis ville havde været i for dårlig stand til at tage nogle prøver overhovedet. Til gengæld vides det kun, at der i Årslevgraven muligvis var en meget usædvanlig kvinde, med en eller anden forbindelse til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen. Hun blev begravet på Fyn på et tidspunkt, hvor der var en rig og ressourcefuld centerdannelse, som også havde kontakter til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen.

7. KILDEKRITIK

Før og under Anden Verdenskrig var den kulturhistorisk arkæologi dominerende. Teorier, som indebærer kulturkredsteorien, var udbredt i store dele af arkæologien. Derfor er det ikke nogen overraskelse, at den tyske arkæolog Gustav Kossinna (1858–1931) fik ideen om en overmenneskelig germansk stamme, som havde boet samme sted i flere årtusinder (dette sted var tilfældigvis Tyskland og Skandinavien). Kossinnas tanker var ikke meget forskellige fra andre vestlige arkæologers. Arkæologen Vere Gordon Childe (1892-1957) havde i sin ungdom samme tanker om et europæisk overherredømme. Kilder fra før og under Anden Verdenskrig vil derfor være mere tilbøjelige til at fremelske tanken om de invaderende gotere. (Olsen 1997:34ff).

Efter Anden Verdenskrig troede arkæologer, at Europa ville se mere stabilitet og fred, og i hvert fald de skandinavisk og angloamerikanske arkæologer tog etnicitet ud af betragtning. Mange polske forskere prøvede at tillægge goterne en slavisk oprindelse. Dette var et modtræk til nazityskerne tidligere brug af goterne i germanske forskning. I Skandinavien og Storbritannien beskæftigede arkæologer sig næsten ikke med goterne som forskningsobjekt i lang tid. Hvis ikke anden oprindelse kunne findes til en genstand, og den så eksotisk ud, blev det formodet, at genstande havde en sydøsteuropæisk oprindelse. Forbindelsen blev dog ikke undersøgt nærmere, og gotere nævnes overhovedet ikke.

Men Europa måtte indse, at etnicitet stadig havde stor betydning, både i form af krigen på Balkan og alle de udefrakommende flygtninge fra områder, hvor etnicitet betød krig (Kaliff 2001:7). Derfor er spørgsmålet om etnicitet igen kommet på dagsorden. Forskning i Wielbark- og Sîntana de Mures/Èernjachovkulturens forbindelser dukkede op igen, også i sammenhæng med goterne. Først helt op i 1990'erne bliver der for alvor set på Skandinavien, som en del af denne forbindelse. Forskere som Anders Kaliff og Andrzej Kokowski tager diskussionen alvorligt og undersøger, om der kunne være en forbindelse til Skandinavien (Kaliff 2001; Kokowski 1999a; 1999b). Når der arbejdes med denne problematik, mener jeg, det er vigtigt ikke kun at se på goterne gennem de litterære kilder. Det er lige så væsentligt at få undersøgt forbindelserne, ved at producere grundige analyser af genstands- og gravmaterialet. Her har Birger Storgaard og Mads Ravn gjort et godt stykke arbejde (Ravn 2003; Storgaard 1990; 1994; 1997).

Der er dog visse forhindringer, når materialet skal analyseres. Tilgængelighed er et stort problem, blandt andet med hensyn til facetslebet glas. I 1972 samlede Günter Rau det på daværende tidspunkt kendte glasmateriale, og beskrev en del af det. Ulf Näsmans konklusioner i 1984 bygger i stor grad på Raus materiale, og ikke meget nyt er kommet til. I 1987 publicerer Eldrid Straume et opsamlende værk om facetslebet glas. Han har en grundig analyse af det skandinaviske materiale, og men medtager kun det kontinentaleuropæiske for at parallelisere.

Der foreligger endnu ingen grundig analyse af det kontinentaleuropæiske materiale, men da der nu er tættere kontakter til Sydøsteuropa, ville dette være en oplagt mulighed for den videre forskning på området.

8. KONKLUSION

Gennem litterære kilder og arkæologisk materiale kan det konkluderes, at en gruppe mennesker flyttede fra det nordlige Polen til det nordlige Sortehavsområde. De medbragte kulturtræk fra Wielbarkkulturen, og var i hvert fald inspirationskilden til oprettelsen af den såkaldte Sîntana de Mures/Èernjachovkultur. Det er meget sandsynligt, at det er samme gruppe, som i litterære kilder kendes som gotere. Samtidig er der også grund til at mene, at Sydsandinavien har haft en form for forbindelse til Wielbarkkulturen i yngre romersk jernalder, og derigennem også har haft en slags forbindelse til Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen.

Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen kendes fra C₂ til D₁ (omkring 270-410e.kr.) i Rumænien, Moldavien og Ukraine. Det er fra denne periode, jeg har undersøgt nogle genstandstyper, som påviser en kulturforbindelse mellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien. Før Sîntana de

Mures/Èernjachovkulturen opstod, kendtes der også sydøsteuropæiske genstandstyper i Sydsandinavien. Men det er sandsynligvis først med Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen opståen, at sydskandinaviske genstandstyper også kendes i Sydøsteuropa. I afsnit 4 har jeg påvist, at jernkamme og rosetfibler muligvis er sådanne sydskandinaviske genstandstyper, som først kendes i Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen inden for den forntidlige periode. Derfor kan det konkluderes, at det først er efter Sîntana de Mures/Èernjachovkulturens opståen, at kulturforbindelserne viser sig fra Sydsandinavien til det nordlige Sortehavsområde.

Eksport af glas, som måske blev produceret i det nordlige Sortehavsområde, kendes allerede i C_{1b} før Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen opstod i området. Til gengæld kendes facetslebet glas, som helt sikkert blev produceret i samme område først fra C₂, hvorfra også Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen først kendes. Disse glas spredes hovedsageligt nordpå til det område, hvorigennem den formodede migration er foregået og videre til Skandinavien. Der har altså været kulturforbindelse mellem det østlige og nordlige ikke-romerske område, hvor denne nye glastype har spredt sig.

Gennem de sidste 100 års teoridannelser har arkæologien beskæftiget sig med flytning af mennesker i fortiden og kulturforbindelser mellem forskellige kulturer. Den kulturhistoriske tradition, som hovedsageligt kendes i det 19. årh. og op til Anden Verdenskrig, lagde vægt på invasions- og migrationsteorier. Efter Anden Verdenskrig forsvandt disse tanker næsten fra arkæologien sammen med etnicitetsspørgsmålet. Den processuelle tanke, som vandt indpas i 1960'erne, fokuserede mere på økonomiske og økologiske modeller som grundlag for kulturforbindelser og folkeflytninger. I 1980'erne opstod den postprocessuelle retning, der lagde vægt på, at ovennævnte emner skyldes magtforskydninger og andre interne forandringer i de forskellige samfund. Samtidig blev forskningen mere bevidst omkring behovet for at indse, at arkæologiske tolkninger altid er subjektive. Dette har jeg lagt vægt på i afsnit 6, hvor jeg lægger op til, at de arkæologiske tolkninger af fortiden i høj grad er blevet og bliver påvirket af arkæologernes verdensbillede. Derfor vil de forhistoriske tolkninger være en afspejling af den nutid arkæologerne lever i. Dette kommer til udtryk i, at etnicitet er tilbagevendt til arkæologiske tolkninger i Europa sandsynligvis på grund af de etniske kriser, der er kommet tættere på Europa inden for de sidste tyve år.

Ifølge mit eget verdensbillede findes kulturforbindelser i verden som individbaserede forbindelser, og dette præger også min tolkning af kulturforbindelserne imellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien. Jeg har lagt op til nogle tolkninger af det genstandsmateriale, jeg har fremlagt, som er meget individbaseret. Men i bund og grund mener jeg ikke, det kan konkluderes, hvordan kulturforbindelserne mellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydsandinavien har forløbet sig

i yngre romerske jernalder. Det er dog vigtigt at være åben for flere forskellige tolkninger. Hvis kulturforbindelserne skal forklares nærmere, er det nødvendigt at have et meget nyere materiale at arbejde med. Det nuværende genstandsmateriale er for Årslevgravens vedkommende udgravet i det 19. årh., og mange af de andre fund er også frembragt i samme periode.

Når der stilles spørgsmål til dette nye materiale skal forskeren også være meget bevidst om, hvordan spørgsmålene påvirkes af forskerens eget verdensbillede. Et forholdsvis nyt materiale ville måske også kunne udsættes for nyere metoder inden for etnicitetsforskning, som eksempelvis mitokondrie-DNA.

Konklusionen er, at det er helt klart, at der er kulturforbindelser mellem Sîntana de Mures/Èernjachovkulturen og Sydiskandinavien, og der mangler heller ikke tolkningsmuligheder for disse forbindelser. Men for at kunne fastlægge nogle tolkninger på en mere overbevisende måde, må forskere undersøge et noget nyere materiale.

9. LITTERATURLISTE

- Arrhenius, Birgit 1990. Connections between Scandinavia and the East Roman Empire in the Migration period. I: Davis Austin & Leslie Alcock (red.) *From the Baltic to the Black Sea. Studies in medieval archaeology*, pp. 118-137. London.
- Cassel, Kerstin 2000. Where Are We Going? Attitudes towards Migrations in Archaeological Thought. *Current Swedish Archaeology* Volume 8, 2000, pp.33-49.
- Chapman, John 1998. The impact of modern invasions and migrations on archaeological explanation. A biographical sketch of Marija Gimbutas. I: Margarita Diaz-Andreu & Marie Louise Stig Sørensen (red.) *Excavating women. A history of women in European archaeology*, pp. 295-314. London.
- Diaconu, Gheorghe 1975. On the socio-economic relations between natives and Goths in Dacia. I: Miron Constantinesco, ^a tefan Pascu & Petre Diaconu (red.) *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, pp. 67-76. Bucharest.
- Diaconu, Gheorghe 1986. Über die eisernen kämme. *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne* Volume XXX, 1986, pp. 181-189.
- Ethelberg, Per 2000. *Skovgårde. Ein Bestattungsort mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. N. Chr. auf Seeland*, Nordiske Fortidsminder, Serie B, Volume 19. København.
- Hansen, Ulla Lund 1987. *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*, Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 10. København.
- Hansen, Ulla Lund 1994. Fyns forbindelser med Kontinentet i yngre romerske jernalder. *Fynske minder* 1994, pp. 31-41.

- Hawkes, Christopher 1954. Archaeological Theory and Method. Some Suggestions from the Old World. *American Anthropologist* Volume 56, pp. 155-168.
- Heather, Peter & Johan Matthews 1991. *The Goths in the Fourth Century*. Translated texts for historians Volume 11. Liverpool.
- Heather, Peter 1996. *The Goths*. Oxford.
- Ilkjær, Jørgen 1993. *Illerup Ådal 3 og 4. Die Gürtel, Bestandteile und Zubehör*. Højbjerg.
- Jensen, Peter K. A. 1996. *Menneskets oprindelse og udvikling*. København
- Jørgensen, Lars, Birger Storgaard & Lone Gebauer Thomsen 2003. *Sejrens Triumf – Norden I skyggen af det romerske imperium*. København.
- Kaul, Flemming og Jes Martens 1995. Southeast European influences in the early iron age of Southern Scandinavia. Gundestrup and the Cimbri. *Acta archaeologica*. Volume 66, 1995, pp. 111-161.
- Kaliff, Anders 2001. *Gothic connections. Contacts between eastern Scandinavia and the southern Baltic coast 1000BC – AD500*. Uppsala.
- Kokowski, Andrzej 1999a. *Achäologie der Goten. Goten im Hrubieszów-Becken*. Lublin.
- Kokowski, Andrzej 1999b. Vorschlag zur relativen Chronologie der südöstlichen Kulturen des „Gotenkreises“ (Die Forschungsergebnisse der Maslomecs-Gruppe in Polen). I Gomolka-Fuchs, Gudrun (red.) *Die Sintana de Mures – Cernjachov-Kultur*, pp. 179-210. Bonn.
- Kokowski, Andrzej 2004. Romerske glasbægre i Barbaricum. H. J. Eggerts type 189 i Mellem- og Nordeuropa. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 2001, pp. 35-46.

Näsman, Ulf 1984. *Glas och handel I senromersk tid och folkevandringstid – En studie kring glas från Eketorp-II, Öland, Sverige*. Uppsala.

Näsman, Ulf 1988. Analogislutninger i nordisk jernalderarkæologi – et bidrag til udviklingen af en nordisk historisk etnografi. I: Peder Mortensen & Birgit M. Rasmussen (red.) *Fra stamme til stat – I*. Højbjerg.

Olsen, Bjørnar 1997. *Fra ting til tekst. teoretiske perspektiver i arkæologisk forskning*. Oslo.

Rau, Günter 1972. Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weichsel-Raum. *Acta Praehistorica et Archaeologica* Nr. 3, 1972, pp. 109-214.

Ravn, Mads 2003. *Death Ritual and Germanic Social Structure (c. AD 200-600)* BAR series 1164. Oxford.

Schchukin, Mark B. 1989. *Rome and the Barbarians in Central and Eastern Europ.: 1st Century B.C.-1st Century A.D. The Beginning of the Early Roman Period*, part ii, BAR International Series 542 (ii). Oxford.

Storgaard, Birger 1990. Årslev-fundet: et fynsk gravfund fra slutningen af yngre romersk jernalder. *Nordisk oldkyndighed og historie* 1990, pp. 23-56.

Storgaard, Birger 1994. The Årslev Grave and Connections between Funen and the Continent at the End of the Later Roman Iron Age. I: P.O. Nielsen, K. Randsborg & H. Thrane (red.) *The Archaeology of Gudme and Lundeborg*, pp. 160-168. København.

Storgaard, Birger 1997. *Forbindelserne mellem Sydsandinavien og Sydøsteuropa i tiden ca. 250 til 475 e.kr. belyst ved en nybearbejdning af Brangstrup-depotet og en undersøgelse af Sösdala- og Nydam-stilenes kontinentale relationer*. København.

Straume, Eldrid 1987. *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern de 4. und 5. Jahrhunderts n. Chr.* Oslo.

Werner, Joachim 1988. Danèeny und Brangstrup. Untersuchungen zur Èernjachov-kultur zwischen Sereth und Dnjest und zu den „Reichtumszentren“ auf Fünen. *Bonne Jahrbücher* 188, pp. 241-286.

Wolfram, Herwig 1990. *History of the Goths*. London.